

पहुँचयुक्त भौतिक वातावरणका लागी शौचालय

Toilet for Accessible Physical Environment

बिर्सन नहुने तथ्यहरू

❖ शौचालयभित्र ऐना राख्दा कम वा बढी उचाई भएका मानिसले प्रयोग गर्न मिल्नेगरी ७५ डिग्रिमा हुने गरेर राख्ने वा कम्तिमा ४-५ फिटसम्मको वा सोभन्दा ठूलो ऐनाको व्यवस्था गर्नु पर्दछ। अथवा ससाना २ वटा ऐना २ फिट ६ इन्चको उचाई र ३ फिटको उचाईमा राख्न सकिन्दछ।

❖ बनाईएका सबै शौचालयलाई पहुँचयुक्त बनाउनु पर्दछ। स्थानको अपर्याप्तता वा अन्य कारणबाट सबै शौचालय पहुँचयुक्त बनाउन नसकिएमा घटीमा एक-एक वटा शौचालय (महिला/पुरुष) पहुँचयुक्त बनाउनु पर्दछ। त्यसो समेत हुन नसकेमा पहुँचयुक्त शौचालय भन्ने शब्द, ह्वीलचियरको संकेत, ब्रेल लिपिमा संकेतपाटी राखेर प्रचलित मापदण्ड बमोजिम एउटा शौचालय पूर्ण रूपमा पहुँचयुक्त बनाउनु पर्दछ।

❖ फोहोर फाल्ने भाडा, महिला शौचालयमा प्याड व्यवस्थापन, व्याग भुन्ड्याउने ठाउँ, सडकबाट शौचालयसम्म जान द्र्याकटायलको व्यवस्था, पर्याप्त प्रकाश तथा पानीको व्यवस्था राम्ररी हुनु पर्दछ।

❖ पहुँचयुक्त शौचालय अपांगता भएका व्यक्तिका लागी मात्रै हैन। यो सबैका लागी सहज संरचना हो। यस्ता संरचना निर्माणमा सबैले हातेमालो गरौं।

प्रकाशक – राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपाल, भूकुटीमण्डप, काठमाडौं, फोन-०१५२४४५४०

लेखन, परिमार्जन तथा सम्पादन समूह

- विमल पौडेल, परियोजना संयोजक, राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपाल
- मिलन बगाले, पहुँचयुक्तता विशेषज्ञ (आर्किटेक्ट), राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपाल
- कृष्ण सुनार, परियोजना अधिकृत, सीबीएम नेपाल कार्यालय

चित्र-हेमन्त भट्ट

नक्सा तथा तस्वीर-राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपाल

यो अध्ययन सामाग्री रिसोर्स पूल (पहुँचयुक्तताका लागी समावेशिता परियोजनाद्वारा सहजीकरण गरिएको विज्ञ तथा प्रयोगकर्ताहरुको अनौपचारिक समूह) मा आबद्ध प्राविधिक मित्रहरु तथा अपाङ्गता क्षेत्रका महानुभावहरुको सुभावलाई आत्मसात गरी तयार पारिएको छ। उहाँहरुप्रति महासंघ हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछ।

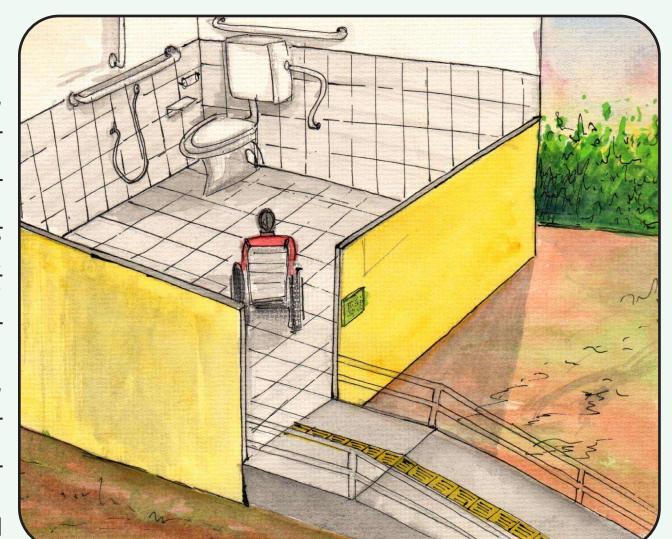
पहुँचयुक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सर्वपक्षीय सहभागिता र स्वावलम्बन जीवनपद्धतिका लागि पूर्वसर्त हो। पहुँचयुक्तता विना अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको पहुँच सुनिश्चित गर्न सकिदैन। त्यसैले पहुँचयुक्तता अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार हो, माग होइन।

अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्धि अन्तराष्ट्रिय महासंघ-२००६ ले पहुँचयुक्ततालाई एक महत्वपूर्ण सिद्धान्तका रूपमा व्यवस्था गरेको छ। यस महासंघिको धारा ९ अनुसार अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई स्वनिर्भरतापूर्वक जीवनयापन गर्न तथा जीवनका हरेक पक्षमा पूर्ण रूपमा सहभागी हुन सक्षम बनाउन पक्ष राष्ट्रहरुले अन्य व्यक्ति सहर समान आधारमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई शहरी र ग्रामीण दुवै क्षेत्रहरुमा भौतिक वातावरण, यातायात, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र प्रणालीहरु लगायत सूचना र सञ्चार तथा सर्वसाधारणलाई खुला भएका वा प्रदान गरिका अन्य सुविधा तथा सेवाहरुमा पहुँच सुनिश्चित गर्न उपयुक्त उपायहरु अवलम्बन गर्नेछून भनी व्यवस्था गरेको छ।

नेपाल यस महासंघिको एक पक्षराष्ट्र भएकोले यसलाई कार्यान्वयनको तहमा ल्याउनका लागि मन्त्रिपरिषद्को बैठकबाट मिति २०६९ फागुन ६ गते अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि पहुँचयुक्त भौतिक संरचना तथा सञ्चार सेवा निर्देशिका २०६९ पारित गरी लागु गरेको छ। यसलाई व्यवहारिक रूपमा कार्यान्वयन गरी सबैका लागि पहुँचयुक्त समावेशी र उत्थानशील समाज निर्माण गर्नु हामी सबैको समान जिम्मेवारी हो।

पहुँचयुक्त शौचालय

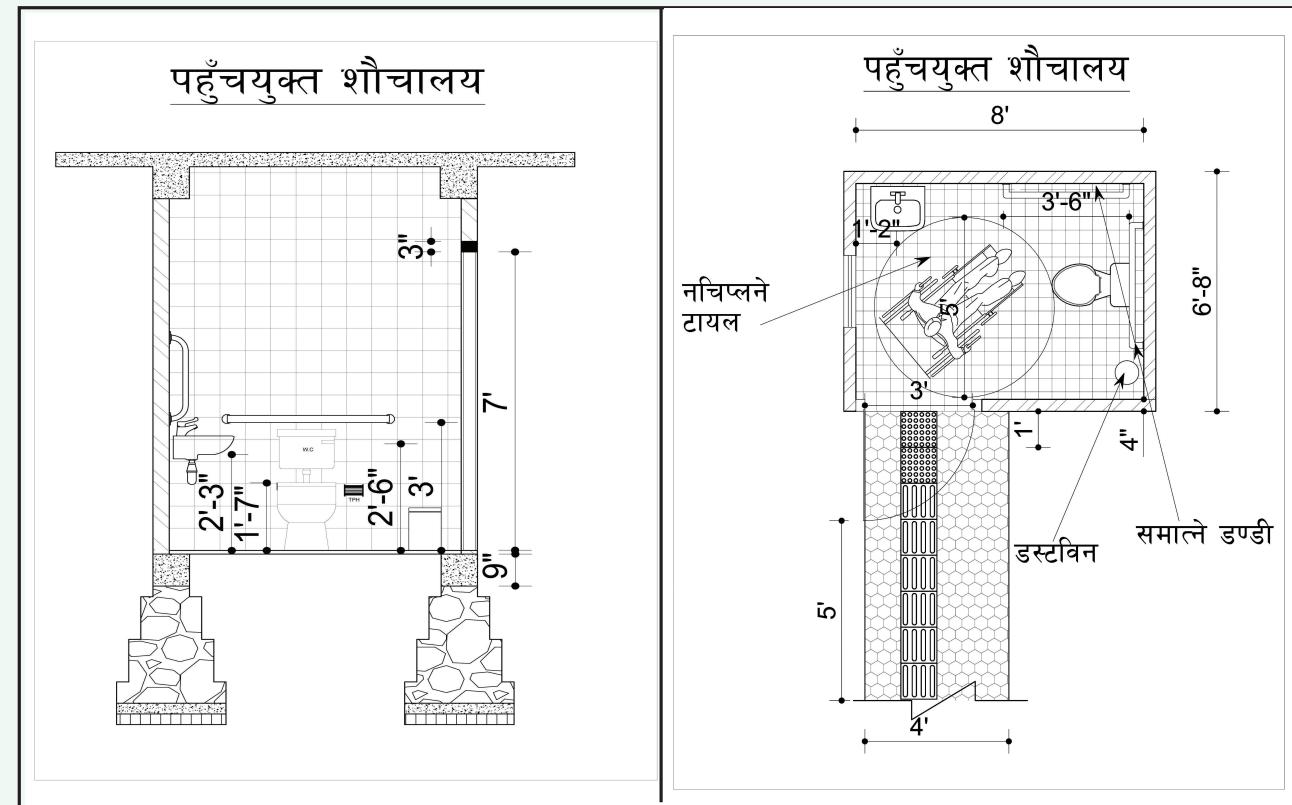
कुनै पनि व्यक्ति आफ्नो घरबाट कार्यालय, विद्यालय, सार्वजनिक पार्क वा आफू जानु पर्ने ठाउँसम्म निर्वाध तरिकाले पुग्न, प्रवेश गर्न, घुमाफिर गर्न, संरचनाभित्रका सेवा सुविधा प्रयोग गर्न र काम फत्ते गरेर फर्किन कुनै पनि किसिमको भौतिक पूर्वाधारजन्य अवरोध छैन भने त्यस्तो अवरोधमुक्त समाजलाई पहुँचयुक्त समाज भनेर भनिन्छ। समग्र समाज पहुँचयुक्त हुनाका लागी त्यसमा भएका विभिन्न ईकाईहरु जस्तै भवन, सडकपेटी, बाटोघाटो, सवारीसाधन आदि प्रचलित न्यूनतम मापदण्ड अनुरुप बनाईएका वा मर्मत सम्भार गरिएका हुनु पर्दछ। तर हाम्रा शहर र बस्तीहरुमा यस्ता संरचनाहरु धेरै कम मात्र बनेका छन्। पहुँचयुक्त सार्वजनिक संरचनाहरुमध्ये शौचालय असाध्यै महत्वपूर्ण र अत्यावश्यक संरचना हो। हाम्रा शहर र बस्तीहरु सार्वजनिक शौचालयहरु पर्याप्त मात्रामा बन्न सकेका त छैनन् नै, सरसफाईको अभावमा ती संरचना प्रयोग गरिनसक्नु अवस्थामा रहेका छन्। भएका शौचालयहरुमध्ये असाध्यै थोरै मात्रै पहुँचयुक्त बनेका छन्। काठमाडौं महानगरपालिकाभित्र जम्मा ३२ वटा सार्वजनिक शौचालय रहेको तथ्यांक सार्वजनिक भएको छ। तीमध्यै निकै थोरै मात्र शौचालयहरु पहुँचयुक्त बनेका छन्। सरकारी भवन, अस्पताल, होटल तथा बिद्यालयका शौचालयहरु पनि पहुँचयुक्त बनेको कमै मात्र देखिन्छ।

कसरी बन्ध पहुँचयुक्त शौचालय ?

निम्न लिखित कुराहरुमा ध्यान दिन सकियो भने शौचालयलाई पहुँचयुक्त बनाउन सकिन्छ ।

◆ शौचालयको ढोकाको खापा बाहिरितर खुल्ने गरी बनाउँदा ह्वीलचियर प्रयोगकर्ताले बाहिर आफू सुरक्षित रही ढोकाको खापा बाहिर तर्फ तान्न मिल्ने गरी पर्याप्त ठाउँ राख्नु पर्दछ । ढोका तान्दा ह्वीलचियर थोरै पछाडीतर गुडाउने र पूरै ढोका खुलि सकेपछि मात्र भित्र प्रवेश गराउनका लागी अतिरिक्त ठाउँको आवश्यकता पर्ने भएकोले यस्तो अतिरिक्त ठाउँ कम्तीमा ५ फिट लम्बाई र ३ फिट चौडाईको हुनु पर्दछ । ढोकामा फलाम अथवा स्टिलको सिक्री पनि राखियो भने ढोका तान्न सहज हुन्छ ।

◆ शौचालय बनाउँदा ह्वीलचियर ५ फिटको व्यासमा घुम्न सक्ने गरी प्रर्याप्त खुल्ला ठाउँ हुनु पर्दछ । सकेसम्म ढोका बाहिर खोल्ने गरी बनाउनु पर्दछ । शौचालयको ढोकाको खापा भित्रितर खुल्ने गरी बनाउँदा ह्वीलचियर भित्र प्रवेश गराएर पुनः ह्वीलचियर घुमाएर ढोका बन्द गर्न र उपयुक्त ठाउँमा ह्वीलचियर उभ्याएर शौच स्थान (कमोड) मा सर्न मिल्ने गरी खुल्ला ठाउँ राख्नुपर्दछ ।

◆ परम्परागत शौचस्थान अर्थात प्यान अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई अनुपयुक्त र कष्टकर हुने हुँदा सार्वजनिक शौचालयमा सबैका लागी उपयुक्त हुने कमोड प्रयोग गर्नु पर्दछ । कमोड जडान गर्दा यसको उचाई जमिन सतहबाट बढीमा १ फिट ७ ईन्च हुनु पर्दछ ।

◆ शौचालय भएको स्थान वा शौचालयलाई संकेत गर्ने सूचना लेखिएको ठाउँमा ब्रेल लिपि पनि प्रयोग गर्नुपर्छ । महिला र पुरुष शौचालय छुट्याउने चित्रात्मक संकेतका साथै सो विवरण पनि ब्रेल लिपिमा लेखिनुपर्छ । यस्तो सूचना दृष्टिविहिन व्यक्तिले उभिएर छाम्दा सहज हुने गरी जमिनको सतहबाट ३ फिट ६ ईन्चको उचाईभित्र राख्नुपर्छ । ह्वीलचियरले टेकेको सतहबाट युरिनलको उचाई २ फिट ६ ईन्चभन्दा बढी हुनु हुँदैन । बेशिन राख्ना भुइँ सतहबाट धाराको माथिल्लो सतहको अधिकतम उचाई ३ फिट ३ ईन्चभन्दा बढी हुनु हुँदैन । बेशिनको तल्लो भागमा ह्वीलचियर प्रयोगकर्तालाई अवरोध हुने खालका सरचनाहरु बनाउनु हुँदैन ।

- ◆ शौचालयभित्र एउटा आकस्मिक घण्टी राखिनु पर्दछ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई केही समस्या आईपरेमा, लडेमा वा अन्य आपतकालीन अवस्थामा उनीहरूले बजाउन सक्ने गरी बढीमा २ फिट ६ ईन्चको उचाईमा त्यस्तो घण्टी राखिनु पर्दछ ।
- ◆ यस्तो अप्लारो पटकपटक आउन सक्ने हुँदा ढोका फोरेर भित्र पस्ने भन्ने सोच राख्नुभन्दा गार्ड वा उद्वार गर्न सक्ने व्यक्तिले आवश्यकता अनुसार बाहिरबाटै खोलेर मदत गरी भ्याल बनाउनु पर्दछ ।
- ◆ ३ फिटको उचाईमा कमोडको दायाँवायाँ स्टिलको समाल्ने डण्डीहरु (ग्राव बार) तेर्सो पारेर राखिनु पर्दछ । त्यसबाहेक एउटा ठाडो डण्डी पनि राख्न सकेमा ह्वीलचियर प्रयोगकर्तालाई अभ सहज हुन्छ । तेर्सा डण्डीहरुको लम्बाई ३ फिट तथा ठाडो रेलिङ्को लम्बाई १ फिट ६ ईन्च हुनु पर्दछ भने रेलिङ्को व्यास १.५ ईन्च हुनु पर्दछ ।
- ◆ शौचालयमा नचिप्लने सतह भएको खसो टायल प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
- ◆ पुरुष शौचालयमा पुरुषहरूलाई पिसाव फेर्नका लागी बनाईएको युरिनलसम्म ह्वीलचियर लैजान कुनै किसिमको अवरोध हुनु हुँदैन ।
- ◆ प्रष्ट देखिने गरी ३ फिटको उचाईमा महिला र पुरुष शौचालय लेखिएको संकेत पाटी राखिनु पर्दछ । संकेत पाटी ब्रेल लिपिमा समेत बनाउनु पर्दछ । शौचालयको स्थानबाटे सहज रूपमा जानकारी दिन आवाज दिने उपकरण जडान गर्न सकेमा अभ सहज हुन्छ ।

